

і згодом спрямовуються на різні форми страхування: медичне, пенсійне і страхування безробіття. Виняток складає обов'язкове страхування від нещасних випадків, яке фінансується за рахунок внесків працевластачів.

При виникненні в органів соціального страхування фінансової скрути гарантом виконання їх зобов'язань виступає держава. Цей факт відображає визнання особливої ролі органів соціального захисту в підтримці стабільності і соціальної справедливості, як ефективної системи завоювань громадянського суспільства

Література:

1. Канунников А. Гражданское общество и государство в условиях кризиса [Електронний ресурс] / А. Канунников. – Режим доступу: <http://www.lawinrussia.ru/dokladi/2009-03-19/grazhdanskoe-obshchestvo-i-gosudarstvo-v-usloviyah-krizisa.html>.
2. Мадиевский С. Социальная помощь в Германии / С. Мадиевский // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 10. – С. 42 – 44.

УДК 32.303.09:167.7

Польовий М. А., НУ «ОЮА»

ІМІТАЦІЙНО-СИНЕРГЕТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОТЕСТНОЇ АКТИВНОСТІ

В статті розглянуто можливості імітаційно-синергетичного моделювання розгортання протестної політичної активності. Запропоновано авторську модифікацію моделі Дж. Девіса для відображення дисипативного формування протестної активності під час виборчого процесу.

В статье рассмотрены возможности имитационно-синергетического моделирования протестной политической активности. Предложена авторская модификация модели Дж. Дэвиса для отображения диссипативного формирования протестной активности во время избирательного процесса.

Possibilities of imitation-synergetics simulation of protest political activity are considered in the article. Authorial modification of J. Davies model for simulation of dissipative forming of protest activity during an electoral process is offered.

Важливою частиною суспільно-політичної активності можна вважати протестну активність, яку найпростіше визначити як непрофесійну політичну діяльність, тією чи іншою мірою опозиційну правлячій політичній владі. Прояви такої активності, як і певні її коливання відчуються в сучасному світі достатньо часто, щоб бути визнаними як феномен політичного життя. В той же час можна стверджувати,

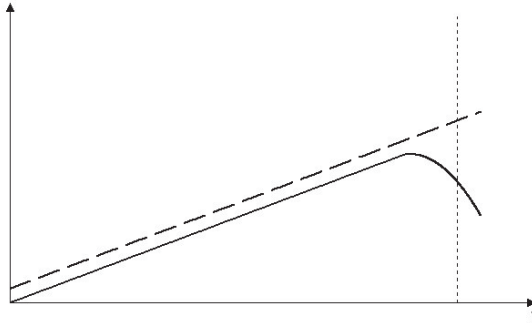
що закономірності розгортання та згасання цієї активності поки що не визначені однозначно. Отже, серйозною проблемою для сучасної політичної науки є дослідження механізмів формування протестної активності. Важливими кроком на шляху до розкриття таких закономірностей уявляється імітаційне моделювання, застосування якого надає можливість перевірки певних гіпотез та відтворення, з певними обмеженнями, плину досліджуваного процесу [7, с. 24 – 39].

Метою статті є розгляд можливостей імітаційно-синергетичного моделювання у пошуку закономірностей розгортання протестної політичної активності.

Уявляється досить переконливою гіпотеза І. Р. Пригожина та його послідовників-прихильників щодо виправданості синергетичного трактування соціальних та політичних процесів [8]. Отже, можна очікувати, що у випадку короткотермінових процесів, якими є звичайні протестні акції, проявляється дія певного параметра порядку. Перспективним зразком для побудови моделі, яка могла б адекватно відобразити процеси формування протестної активності саме з огляду на гіпотезу про наявність синергетичного параметру порядку, представляється теорія Дж. Девіса, присвячена дослідженню причин виникнення соціальних революцій [11, р. 5 – 19.].

Дж. Девіс визначає революцію як "озброєне повстання цивільного населення, що приводить до влади нову правлячу групу, яка має більш широку підтримку мас" [11, р. 6]. На нашу думку, хоча по суті Дж. Девіс називає революцією те, що у вітчизняній політологічній традиції прийнято відносити до категорії перевороту [порівн.: 2, с. 326 – 330 та 6, с. 635], його робота надає нам зручний інструмент дослідження протестної активності.

Розглянемо сутність моделі Дж. Девіса. На думку Дж. Девіса, революції найчастіше відбуваються тоді, коли люди відчувають раптове погіршення рівня життя після тривалого періоду його поліпшення. Основа теорії Девіса в тому, що несподіваний економічний регрес, який рано чи пізно настає, не супроводжується адекватним коригуванням, у бік пониження темпів зростання, очікувань населення. Таким чином, на думку Дж. Девіса, "... революції з найбільшою вірогідністю відбуваються тоді, коли тривалий період реального економічного і соціального розвитку змінюється коротким періодом різкого спаду... Реальний стан соціально-економічного розвитку при цьому менш важливий, ніж загальні очікування того, що недавній прогрес, який нині зупинився, може і повинен тривати в майбутньому" [11, р. 5]. Для ілюстрації своєї теорії Дж. Девіс запропонував простий малюнок (рис. 1).

Рис. 1. Модель соціальних "революцій" Дж. Девіса
Лінія реального стану справ позначена суцільною лінією,
лінія очікувань – пунктирною.

Як бачимо на рис. 1, все життя певної спільноти більшого чи меншого масштабу або окремої людини супроводжується певним станом економічного забезпечення та певними очікуваннями від свого подальшого економічного стану. Суцільна лінія на малюнку показує динаміку економічного розвитку на певному відрізку часу, а пунктирна лінія показує динаміку очікування від економічного стану. Зазвичай, лінія очікувань своєї майбутньої економічної долі перевищує лінію поточного економічного стану, оскільки саме надія на краще майбутнє й примушує людину вдаватися до певної діяльності. Дійсно, гіпотетичний перетин цих двох ліній та перевищення економічного стану лінії очікувань означав би щонайменше зневіру людини або соціальної спільноти у житті та, найвірогідніше, тяжіння до суїциду. На протязі певного часу, на думку Дж. Девіса, очікування продовжують зростати, ґрунтуючись на попередньому тренді громадського розвитку. Вирішальним чинником в даному випадку Дж. Девісу представляється добре відома інерція індивідуальної і громадської свідомості. Незначне перевищення лінії очікувань над лінією дійсного економічного стану нікого не бентежить і не викликає побоювань, оскільки незабаром ці очікування "наздоганяє" реальне економічне зростання. Під час економічної кризи, в основі якої може лежати будь-яка причина або сукупність причин – від фундаментальних циклічних на кшталт циклів Кондратьєва до локальних спекулятивних, – відбувається різкий спад економічного зростання. Коли розрив між очікуванням і реальним рівнями розвитку досягає певної межі, спалахує революція. Таким чином, теорія Дж. Девіса об'єднує соціально-психологічну і економічну перспективу, причому психологічні характеристики виступають проміжними змінними величинами.

Отже, коли з'являється занадто великий розрив між очікуваннями і реальними відчуттями від дійсності, настає розчарування, що веде до фрустрації та агресивності, які, у свою чергу, призводять до революції.

На думку П. Селле, концепція Дж. Девіса є варіантом теорії агресії Дж. Долларда, прикладеної до політичної сфери. Як відомо, Дж. Доллард стверджував, що фрустрація завжди веде до агресії, а остання – це свого роду блокування, яке перешкоджає цілеспрямованим діям. Відповідно, в теорії Дж. Долларда можна знайти приховану вказівку на те, що поведінка революційно налаштованих мас несе в собі дуже сильні ірраціональні риси [9, с. 373 – 374].

На думку Дж. Девіса, сама по собі бідність зовсім не є достатньою причиною для революції. У багатьох бідних країнах люди витрачають свою фізичну і розумову енергію виключно на те, щоб вижити, тобто вони не в змозі брати участь ні в якій діяльності, не пов'язаній з виживанням. У менш екстремальних умовах бачимо більше ініціатив на місцевому рівні – обмежену політичну активність або те, що Дж. Девіс називає безпосередньою соціальною діяльністю в невеликих групах. В даному випадку основною організаційною структурою є сім'я, а контакти з місцевим співтовариством є рідкими. Згідно з Дж. Девісом, саме ця схема була характерна для США упродовж більшої частини їх історії [11, р. 13].

Передумовою революції, в термінології Дж. Девіса, служить поява матеріально-психологічного "надлишку". Отже, революцію можуть почати і відносно бідні, і відносно багаті, якщо для цього з'являться соціально-психологічні передумови. Дж. Девіс також підкреслює, що для того, щоб революція почалась, невдоволені, соціальне походження і економічний стан яких можуть бути абсолютно різними, повинні об'єднатися. Втім, при цьому він чітко не визначає умови, необхідні для успішної організації об'єднаної опозиції. Дж. Девіс абсолютно логічно відмічає, що революція може зазнати невдачі внаслідок організаційно-структурних прорахунків. Якщо правлячі шари досить згуртовані, щоб учинити опір, їм буде легко подавити заколот бідноти. Дж. Девіс також стверджує, що поступові результативні реформи можуть понизити соціальну напруженість до такої міри, що при громадському устрої, який сформувався в результаті реформ, повстання стануть практично неможливі.

Критиці теорії Дж. Девіса присвячена значна література, дещо узагальнена П. Селле [9, с. 376 – 384]. Значна частина критики теорії Дж. Девіса [9, с. 376 – 384] пов'язана перш за все з надто великими масштабами політичних перетворень, які намагається описати автор даної теорії. Дана претензія вимушує автора теорії та його критиків звертатися до досить нечастих подій, якими є справжні революції.

На нашу думку, модель Дж. Девіса має більші перспективи у дещо звуженому розумінні. Саме у розумінні теорії виникнення протестної активності на досить нетривалих проміжках часу. Зазначимо, що П. Селтле цілком справедливо запитував [9, с. 380 – 381], який саме період для урахування співвідношення очікувань та економічного зростання у Російській імперії слід брати, щоб адекватно змоделювати виникнення революції 1917 року – з 1860 р., чи з 1905, чи з 1914? Очевидну відсутність однозначної відповіді даний критик відносив на суцільну непридатність моделі. На наш погляд, цей недолік свідчить лише про непридатність моделі Дж. Девіса для моделювання справжніх, повторимо, вкрай складних та масштабних, революцій. Додамо, що у вигляді синергетичного базису для таких революційних подій, набагато краще підходить описаний нами раніше [7, с. 217 – 244] повільний синергетичний параметр порядку, який визначає політичну стабільність.

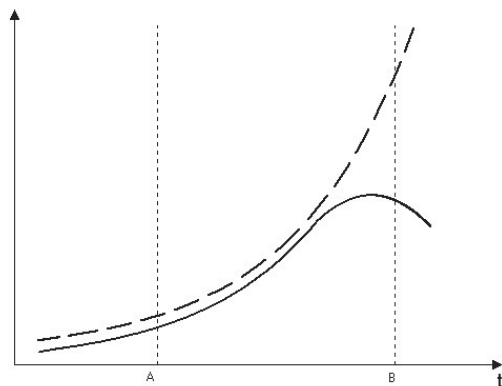
Слід зазначити, що за своєю сутністю модель Дж. Девіса, яка спирається на один складений показник – фактично параметр порядку – може бути зарахована до класу синергетичних моделей. Характерно, що дана теорія апелює до своєрідного "мікрофакторного" підходу, оскільки думки та очікування окремих людей у сукупності призводять до значних соціально-політичних зрушень, що також характерно для синергетичного трактування процесів. Вочевидь, в період її створення дана термінологія ще не була частиною наукового дискурсу.

Окреслимо вихідні засади нашої моделі формування протестної активності. Звернемо увагу на те, що в моделі Дж. Девіса для зображення початку економічного зростання та всієї тенденції відповідних очікувань використовується лінійна функція. Представляється більш вірним при визначенні тривалої тенденції зміни як очікувань, так і певних вад реальної політики використовувати експоненційну функцію. Справа в тому, що, як доведено психологами, звичка понижає больовий (як у вузькому, так і у широкому сенсі) бар'єр людини. Отже, *ceteris paribus*, звичка до певних негативних явищ в суспільно-політичній сфері, з одного боку, поступово включає їх до загального фону суспільно-політичного життя, а, з іншого, спричиняє подальше нарощування відповідного негативу внаслідок відсутності різкої реакції на нього з боку населення. Отже, через механізм зворотного зв'язку поступове призвичаювання до негативних суспільно-політичних явищ додає нового поштовху розвитку цих явищ, що, в свою чергу, додає нового поштовху призвичаюванню і т. д. Такий стан речей в майбутньому призводить до необхідності більш серйозних потрясінь для "запуску" механізму протестної активності, тобто сприяє зростанню рівня суспільно допустимої несправедливості влади до населення (у буденному формулюванні – до збільшення "нахабності" влади). Найбільш показовим

прикладом, який, щоправда, виходить за межі суто політики, може слугувати динаміка відношення населення до корупції останніх майже 20 років. Поступове її поширення, на нашу думку, слід пов'язати саме із поступовим узвичаєнням – необов'язковий "могорич" чиновникові перетворюється в майже обов'язковий і не лише "могорич" із наступним, постфактум (після 20 років звикання) створеним "обґрунтуванням": "так завжди було прийнято", "всі беруть" тощо.

Отже, людська звичка надає експоненційного характеру тенденції динаміки як очікувань, так, водночас, і реальних змін в політичній сфері. На підтримку правильності такого підходу свідчить і те, що однією із базових функціональних залежностей для сучасної логістики слугує також експоненційна функція. Слід зазначити, що, як буде показано далі, для політичного життя сучасної України характерною є здебільшого негативна динаміка, яка й створює можливість побудови моделі протестної активності. Водночас, не слід відхиляти теоретичної можливості існування позитивної динаміки (на кшталт економічного зростання як в моделі Дж. Девіса) та необхідності зміни структури нашої моделі зі збереженням саме експоненційної динаміки. Виходячи з висловлених міркувань, більш адекватним відображенням моделі Дж. Девіса нам представляється її модифікація, яка представлена на рис. 2.

Водночас, слід нагадати, що на відносно малих проміжках експоненційна функція тяжіє до лінійної (може апроксимуватися як лінійна).

Рис. 2. Модифікована модель Дж. Девіса з використанням експоненційної функції

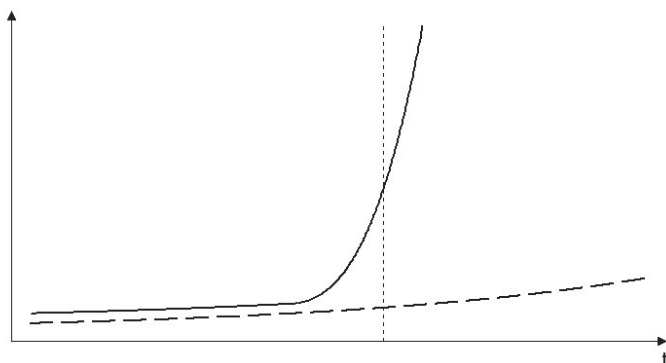
Лінія реального стану справ позначена суцільною лінією, лінія очікувань – пунктирною.

На нашу думку, цілком справедливим є припущення про наявність певного зв'язку між процесом формування протестної активності та співвідношенням між очікуваннями та реальністю у житті соціуму. Водночас, слід нагадати, що критики моделі Дж. Девіса цілком справедливо вказували, крім іншого, на різницю в економічному стані різних соціальних прошарків за умов звичайного зростання та за умов раптового економічного спаду, а також на неможливість з практично придатною точністю врахувати цю різницю. Критики Дж. Девіса також справедливо звертали увагу на те, що за теорією Дж. Девіса, різні соціальні прошарки мають об'єднатися під час настання кризи (це обов'язкова умова для революції за Дж. Девісом), і вказували на об'єктивні труднощі, які постають перед дослідником у з'ясуванні можливостей такого об'єднання з огляду на різне сприйняття та різний ступінь критичності розходження в очікуваннях та реальності. Дійсно, розбіжності у сприйнятті кризи в момент знаходження у точці А або точці Б на рис. 2 будуть різними. Якщо для тих, хто знаходиться у точці Б, розходження в очікуваннях вже критичні та створюють стан фрустрації із подальшим об'єднанням для боротьби проти уряду, то для тих, хто знаходиться у точці А, розходження очікувань та актуальної для них реальності не є критичними та не викликають у людей сильних почуттів, здатних привести ці, вочевидь бідніші, прошарки населення, до активних об'єднаних антиурядових дій.

Отже, розбіжності в соціально-економічному становищі різних верств населення роблять вкрай рідким такий стан речей, за якого є можливість об'єднання кількох верств населення з метою протесту проти діючої влади. Водночас, така неможливість дає змогу припустити, що в основі об'єднання саме політичного протесту різних прошарків населення має бути не економічний чинник. На нашу думку, синергетичному тлумаченню політичного процесу не суперечить припущення про вирішальну роль світосприйняття та сприйняття політики індивідуальною та суспільною свідомістю [7, с. 190 – 217]. Власне, таке тлумачення певним чином підтримує й теорія Дж. Девіса. Але нам уявляється правильним припустити, що в плані формування саме політичної протестної активності стимулюючим та об'єднуючим для різних верств населення чинником має бути сприйняття суспільством політичної дійсності та власних очікувань від неї.

Дане співвідношення – між сприйняттям поточної політичної дійсності та тактичними очікуваннями від неї – і складає, на нашу думку, синергетичний параметр порядку, який визначає процес формування – розширення або, навпаки, звуження, – протестної активності в сучасному політичному процесі. Динаміка даного параметра порядку і визначає зміст створеної нами моделі формування протестної

активності. На рис. 3 відображено динаміку даного синергетичного параметра порядку, яку для більшої наочності розділено аналогічно до моделі Дж. Девіса на лінію очікувань від політичної дійсності та лінію реального стану справ у політиці.

Рис. 3. Динаміка синергетичного параметра порядку, який визначає формування протестної активності.

Лінія реального стану справ з певним негативним явищем позначена суцільною лінією, лінія негативних очікувань – пунктирною.

Зауважимо, що у випадку очікувань від політики в нашій моделі, як і у моделі Дж. Девіса, йдеться про поточні, так би мовити, тактичні очікування населення від політики. Важливим елементом цих очікувань є раціональність суб'єктів очікування. Мається на увазі, що від політики звичайна людина не очікує миттєвої зміни "до кращого", а розуміє як загальний стан справ у політиці, так і певну повільність політичних змін (як змін, що пов'язані із складним багатoeлементним утворенням, яким з'являється перед індивідом держава) за визначенням. Розуміє також звичайна людина й власний зиск (або частіше його відсутність) від тих або інших дій політичної влади.

На нашу думку, розуміння політики населенням цілком логічно керується принципами життєвої мудрості, сформульованими Р. Аксельродом за результатами теоретичного аналізу гри "дилема ув'язненого" [див.: 10]. З цих принципів, між іншим, випливає вимога певної "недалекоглядності" – обмірковуються, зазвичай, лише найближчі наслідки, що, наприклад, як свідчить практика, дозволяє бути обраним мером великого міста тій людині, яка лише роздала перед виборами багато обіцянок та трохи гречки особам похилого віку.

Стосовно другої складової пропонованого параметра порядку слід зазначити наступне. Спираючись на феномен сприйняття уяви як дійсного відображення реальності [7, с. 190 – 217], ми пропонуємо виходити з того, що під реальним станом справ у політиці, який сприймає (відчуває) індивід, слід розуміти лише відому цьому індивідові інформацію про поточні політичні події, яку він за різних причин прийняв на віру. Детально дана проблема була розглянута Ж. Бодріаром [1]. Йдеться про те, що у випадку непрофесійної політичної діяльності, з якою маємо справу в феномені протестної активності, індивід не має змоги витрачати значний час на перевірку інформації щодо політики, яку він отримує (часто він не має і фізичної можливості це зробити).

Таким чином, співвідношення плинну "раціональних" тактичних очікувань індивіда від політики та прийнятих на віру відомостей про політичні події визначає, на нашу думку, протестну активність. Звернемо увагу на те, що приводом для розгортання протестної активності в сучасній Україні є негативно забарвлені явища та процеси. Отже, йдеться про очікування та сприйняття відомостей щодо негативних аспектів певних політичних явищ та процесів. Для відображення цього на рис. 3 по осі ординат (y) відкладається ступінь негативності очікувань та стану речей у певному політичному процесі.

Важливою відмінністю запропонованої нами моделі від моделі Дж. Девіса є постулювання принципової змінюваності предмету очікувань в політичному полі, яка відповідає природній зміні політичних пріоритетів в країні – під час виборів основна увага приділена виборам, під час проведення податкової або пенсійної реформ – політичним рішенням у відповідній сфері тощо. Нагадаємо, що науково доведена обмеженість кількості предметів, які людина може аналізувати одночасно [12, р. 90 – 92; 13, р. 162], підтверджує наше припущення.

Ще одним важливим моментом є термін дії моделі. Оскільки йдеться про тактичну життєву мудрість, слід очікувати, що запропонована модель здатна відображати формування протестної активності на часовому інтервалі, порівнюваному із 1 – 4 місяцями. По завершенні такого терміну слід очікувати суттєвої зміни поточної політичної ситуації (у сприйнятті населення), що призводить до появи нових чинників-пріоритетів.

Верифікуємо запроповану модельну гіпотезу на деяких, найбільш характерних подіях політичного процесу України доби незалежності.

Однією із найбільш ярок та безсумнівних в плані підвищення рівня протестної активності прийнято вважати події "помаранчевої революції". Оминаючи невдачі даного терміну розглянемо власне події початку "революції" та ті, що їм передували.

Основним предметом розгляду ("аналізу") для населення, вочевидь, виступали вибори президента України. Стосовно характеру політичної дії у населення внаслідок певних причин і не без впливу партійних сил головних суперників думка загострилась на питанні можливих обходів із підрахунком голосів. Причому населення, навчене досвідом попередніх виборів Президента 1999 р. та виборів до місцевих органів влади і Верховної Ради, щонайменше, 1998 та 2002 рр., було потенційно готове до інформації про певні можливі недоліки підрахунку голосів – в межах 3 – 4 відсотків. Слід зазначити, що у формуванні цього очікування найбільшу "виховну" роль відіграли, на думку автора, саме вибори до місцевих органів влади, оскільки в них можливо було дещо простіше, за потреби певних сил, маніпулювати даними (внаслідок дещо послабленого на "фоні" перегонів до Верховної Ради контролю) та наочніше для населення було видно їх результати. Отже, "навчене" населення досить спокійно та без підозри віднеслось до близьких один до одного результатів перших претендентів у першому турі голосування. Майже одразу після завершення голосування у другому турі 21 листопада 2004 року почали ширитись чутки про масштабні фальсифікації у підрахунку голосів. Звернемо увагу, що йшлося про 15 – 30 % масштаби фальсифікацій, інформація про що передавалась через засоби масової інформації, яким довіряла певна частина населення, наприклад, через "5-й телеканал" та сайт "Українська правда" (<http://www.pravda.com.ua/>). Звернемо також увагу на те, що справжніх 100 % доказів таких фальсифікацій не пред'являлося. Це було і не потрібно для задіяння механізму активізації протестної активності, оскільки ступінь довіри до опозиційних засобів масової інформації та комунікації була достатньою для прийняття значною кількістю населення їх інформації на віру. Отже, головне питання поточного політичного моменту, сконцентроване на обсягах фальсифікацій результатів голосування, потрапило у стан, коли, з одного боку, очікувались "незначні" 3 – 4 відсоткові "похибки у підрахунках", до яких, повторимо, населення вже призвичаїлося, та, з іншого боку, політичні реалії (у тому сенсі сприйняття свідомістю, який було описано вище) показали 15 – 30 відсоткові "похибки", які швидко були названі фальсифікаціями. На наш погляд, цієї розбіжності було цілком достатньо для того, щоб викликати стан фрустрації у політично активних громадян, які або масово потягнулись на Майдан, або ж почали жаркі дискусії на місцях їх перебування [5, с. 54]. Отже, спрацював описаний у нашій моделі механізм формування протестної активності, дія якого додалась до впливу повільного чинника політичної стабільності, детально розглянутого в [7, с. 217 – 244].

Звернемо увагу на те, що протестна активність пішла на спад вже за два тижні після початку Майдану, оскільки фрустрація з приводу невідповідності результатів підрахунку голосів очікуванням була подолана саме протестною активністю та часом. Решта подій, пов'язаних із згортанням Майдану, судовим розглядом, пакетним голосуванням в Верховній Раді тощо знаходяться дещо осторонь від непрофесійної протестної активності, тому не є предметом відображення у пропонуваній моделі.

Інший приклад для верифікації моделі надають події навколо підготовки та прийняття Податкового кодексу в другій половині 2010 р. Як відомо, вже початок підготовки законодавчого оформлення податкової реформи давав зрозуміти, що уряд буде намагатися дещо обмежити дрібний та середній бізнес. Отже, очікування населення від Проекту податкового кодексу були сповнені певного негативу.

Негативні очікування наразилися на оприлюднені пропозиції уряду у вигляді проекту Податкового кодексу. Власне кажучи, з огляду на те, що обсяг як Проекту, так і прийнятого в результаті Податкового кодексу становить близько 43 друкованих аркушів, тобто близько 700 сторінок друкованого тексту, виникають сумніви в тому, що усі зацікавлені особи – представники бізнесу – мали фізичну змогу прочитати цей проект. Але основні, найбільш дратівливі, положення запропонованого урядом проекту було швидко розповсюджено через засоби масової інформації. В результаті сильного розходження очікувань та запропонованої у вигляді Проекту реальності, відповідно до нашої моделі, що було підтверджено практикою, виникає серйозна фрустрація серед представників середнього та, головне малого бізнесу, який передбачалося позбавити статусу СПД, яка й породила першопочаткову тенденцію до формування "податкового Майдану". Таким чином, початок "податкового Майдану" також вкладається в запропоновану модель формування протестної активності.

Одразу відмітимо різницю між податковим Майданом та Майданом 2004 р.: в першому випадку зацікавленими особами були лише представники малого та середнього бізнесу, в другому – майже все населення України. Стосовно податкового Майдану зауважимо, що навіть побіжний аналіз показує, що зміна податкової системи на користь держави "б'є", зрештою, і по широкому загалу споживачів продукції дрібного бізнесу через вимушене підвищення цін. Але слід визнати, що в середньостатистичному вимірі народ України (можна очікувати, що будь-який народ здійснив би те ж саме) виявився життєво мудрим у сенсі Р. Аксельрода – поміркував лише на один крок уперед та вирішив, що його податки на бізнесменів не стосуються або стосуються, але не настільки, щоб підніматися на протести. Отже,

протестна активність, яка виникла у повній відповідності до нашої моделі, охопила лише певний прошарок суспільства.

Податковий Майдан, таким чином, підтверджує як адекватність запропонованої нами моделі, так й однієї з вихідних гіпотез – в основі політично значущої протестної активності мають полягати загальнополітичні уподобання, які, можливо, не є суттєвими з історичної, багаторічної точки зору, але видаються істотними та життєво важливими для сьогоденного існування людини "тут і тепер". Додатковим підтвердженням даної тези виступають і події першої половини 2011 р. у країнах Північної Африки та Близького Сходу – за слабості плінних синергетичних чинників політичної нестабільності [3; 4, с. 100 – 101] раптове усвідомлення (скоріше, "квазіусвідомлення") крайньої несправедливості власних політичних режимів, деякі з яких були такими понад десятки років, зробило це проблемою номер один для значної кількості людей, які й здійснили відомі повалення режимів.

Протестні дії війнів-інтернаціоналістів та чорнобильців наприкінці 2011 р., хоча й не переросли у політичні акції, також підтверджують вірність запропонованої нами моделі. Отже, можна стверджувати, що запропонована нами модель формування протестної активності є верифікованою та придатною для дослідження відповідних короткочасних політичних процесів. Зауважимо, що дана модель відображає лише ситуацію формування протестної активності та може бути обмежено застосована для опису подальшого розвитку взаємодії, наприклад, протестувальників та влади.

Література:

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодріяр. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 230 с.
2. Енциклопедія політичної думки / пер. з англ. за ред. Н. Лисюк. – К. : Дух і Літера, 2000. – 472 с.
3. Коротаев А. В. Египетская революция 2011 г.: структурно-демографический анализ [Электронный ресурс] / А. В. Коротаев, Ю. В. Зинькина. – Режим доступа: <http://www.politstudies.ru/extratext/text/issue2011A.htm>
4. Коротаев А. В. Прогнозирование социополитических рисков: ловушка на выходе из мальтузианской ловушки / А. В. Коротаев, Ю. В. Зинькина // Информационный бюллетень Ассоциации "История и компьютер": Материалы XII конференции АИК. – 2010. – № 36 (Октябрь). – С. 101 – 102.
5. Кульчицький С. В. Помаранчева революція / С. В. Кульчицький. – К. : Генеза, 2005. – 368 с.
6. Політологічний словник / за ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. – К. : МАУП, 20005. – 792 с.

7. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання: монографія / М. А. Польовий. – Одеса: Фенікс, 2011. – 288 с.
8. Пригожин И. Р. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Р. Пригожин, И. Стенгерс. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
9. Селле П. J-кривая Дэвиса / П. Селле // Теория и методы в современной политической науке: Первая попытка теоретического синтеза / под ред. С. У. Ларсена. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2009. – С. 371 – 387.
10. Axelrod R. M. The evolution of cooperation / R. M. Axelrod. – New York: Basic Books, 2006. – 241 p.
11. Davies J. Toward a Theory of Revolution / J. Davies // American Sociological Review. – 1962. – Vol. XXVII. – P. 5 – 19.
12. Miller G. A. The Magical Number Seven, Plus or Minus Two / [Електронний ресурс] G. A. Miller // The Psychological Review. – 1956. – Vol. 63. – P. 81 – 97. – Режим доступу: <http://psychclassics.yorku.ca/Miller/>
13. Reznikova Zh. Animal Intelligence: From Individual to Social Cognition / Zh. Reznikova. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 488 p.

УДК 340.12

Рога Н. В., НУ «ОЮА»

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ВІДНОСИН МІЖ ДЕРЖАВОЮ, ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ ТА ГРОМАДЯНИНОМ

У статті розглянуті основні теорії та концепції зарубіжних й українських мислителів щодо взаємодії держави, громадянського суспільства та громадян. Виконано порівняння європейської та американської наукової думки із сучасним станом розробки концепції громадянського суспільства в Україні.

В статье рассматриваются основные теории и концепции зарубежных и украинских мыслителей относительно взаимодействия государства, гражданского общества и граждан. Проведено сравнение европейской и американской научной мысли с современным состоянием разработки концепции гражданского общества в Украине.

The article deals with basic foreign and Ukrainian theories and concepts of interaction between state, civil society and citizens. Also author made the comparison European, American and Ukrainian scientific thought on the concept of civil society.